

barátságosabb német bajtársaik többségétől¹⁷. Beszélgetés közben megtudtuk, hogy a Siegfried-vonal meglátogatása során megismert hamburgi punkokhoz hasonlóan ők is az egyik erdei bunkerben csöveznek. Német barátainkkal ellentétben ők nem hívtak meg bennünket ideiglenes lakóhelyükre, sőt, még azt sem voltak hajlandók elárulni, hogy vannak-e más, éjszakai szállásra alkalmas bunkerek a környéken. Pökhendi kommunikációjukból megértettük, hogy miután megtudták, kik vagyunk, miért és honnan jöttünk, konkurenciának kezdtek tekinteni bennünket. Bár egymás után gyújtottak rá a spanglikra, egyetlen slukkal sem kínáltak meg bennünket, mint ahogy kimeríthetetlennek látszó dobozos sörkészleteiket sem osztották meg velünk. Amikor egyikük leemelte nyakáról a bicikliláncot, mások pedig a bunker mellett heverő vasrudakkal kezdtek felfegyverkezni, jobbnak láttuk, ha elbúcsúzunk az angol kollégáktól. „Fuck you!” „Fuck you too!”, hangzott a búcsúzás. Ez volt a standard punk köszöntés abban az időben. Mindenesetre örültünk, hogy búcsúgesztusként nem köptek le bennünket, ami ugyancsak a kor punk szokásrendszeréhez tartozott.

Miután nem találtunk éjszakai szállásra alkalmas bunkert a közelben – a legtöbb viszonylag épen maradt erődítményt latrinának használták az erdőt járó franciák – továbbindultunk Strasbourg felé. A város határában egy benzinkútnál leparkolva a Zsiguliban töltöttük az éjszakát. Az Ultravox *Ultravox!* című lemezét¹⁸ hallgattuk kazettáról. „...I stole a cathode face from newscasts / And a crumbling fugue of songs / From the reservoir of video souls / In the lakes beneath my tongue... / I want to be a machine / I want to be a machine...”¹⁹ „...Meet beneath the autumn lake / Where only echoes penetrate / Walk through Polaroids of the past / Future's fused like shattered glass, the sun's so low / Turns our silhouettes to gold / Hiroshima Mon Amour...”²⁰

Folytatása következik

17 Persze a rendkívül jól öltözött, összefogott külsejű düsseldorfi punkok ebben a tekintetben is egyenrangúak voltak brit mutáns-társaikkal.

18 Ultravox: *Ultravox!* (LP, 1977, Island Records)

19 „...Loptam egy katód arcot tévéhíradókból / És dalok marzsládó fűgáját / A videó lelkek tartályából / A nyelvem alatti tavakban... / Gép akarok lenni / Gép akarok lenni...” (Ultravox: *I Want to Be a Machine – Gép akarok lenni* – dalszöveg részlet, NL nyersfordítása)

20 „...Találkozz az őszi tó alatt / Ahová csak visszhangok jutnak el / Sétálj át a múlt Polaroidjain / A jövő összeolvadt, mint a széttört üveg, a nap olyan alacsonyan jár/Aranyá változtatja a sziluetteinket / Hiroshima Mon Amour...” (Hiroshima Mon Amour – dalszöveg részlet, NL nyersfordítása). A felvételen az Ultravox ugyanazt a Roland TR-77-es dobgépet használta, amellyel (az én kezelésemben) a SPIONS kísérletezett a megalakulását követő hónapokban. Ez a szám volt az egyik első brit zenefelvétel, amelyben dobgépet használtak.

Véri Dániel

A Maus árnyékában – Art Spiegelman kiállítása a Centre Pompidou-ban

Art Spiegelman: CO-MIX – Une rétrospective de bandes dessinées, graphisme et débris divers

➔ Bibliothèque publique d'information, Centre Georges Pompidou

➔ 2012. március 21 – május 21.

Nem véletlen, hogy éppen Párizsban nyílt meg ART SPIEGELMAN retrospektív kiállítása. Az országban a képregénynek óriási kultusza van. Jól mutatja ezt, hogy Angoulême-ben 1974 óta minden évben megrendezik Európa legnagyobb képregény-fesztiválját, ahol annak idején a *Maus* mindkét kötete elnyerte a legjobb külföldi képregény címet. Véletlen egybeesés ugyan, de a művész felesége, Françoise Mouly szintén francia.

ART SPIEGELMAN
Raw n°7, The
Torn-Again Graphix
Mag, 1985 © Art
Spiegelman © fotó:
Béatrice Hatala

Spiegelman karrierje a hatvanas években indult a Los Angeles-i és New York-i underground körökben. A műfaj és a korszak iránti francia érdeklődést példázza, hogy kollégájának, a mára szintén klasszikussá vált amerikai képregény-rajzolónak, a közel két évtizede Dél-Franciaországban élő ROBERT CRUMBnak a Centre Pompidou kiállításával egyidőben rendeztek monstre tárlatot a Musée d'Art moderne de la Ville de Paris-ban.¹

A retrospektív kiállítás jó lehetőséget nyújt arra, hogy áttekintsük az életmű főbb szakaszait a pályakezdéstől napjainkig. Ez különösen annak fényében fontos, hogy a szerzőnek általában csak leghíresebb (Pulitzer-díjas!) művét, a holokausztot képregény-formában, szimbolikus állatfigurákkal feldolgozó *Maust* ismerik, magyar fordításban is csak ez a könyve jelent meg.²

A kiállításon jó ritmusban elrendezett művek száma éppen megfelelő, nem teszi lehetetlenné a sok olvasást igénylő munkák befogadását. (Nem mondható el ez Crumb kiállításáról, melyen a grafikák mennyisége miatt napokba is telhet, mire sikerül végigolvasni az összes kiállított lapot.) Látogatóbarát megoldás az is, hogy a kiállítótér mellett kialakított olvasósarokban az érdeklődők végigböngészhetik a művekhez kapcsolódó könyveket.

Hogy egy közhellyel kezdjük, Spiegelman „már gyerekkorában is” képregényeket rajzolt. Tette ezt sok kortársa is, azonban nem mindegyiküknek vált hobbija később hivatásává. Azt, hogy a művész anyagi kötöttségektől mentesen dolgozhatott, egy kereskedelmi megbízásnak köszönhetette. A Topps, egy rágógumit gyártó cég szerződtette nyári munkára 1966-ban Spiegelmant. Két évtizedes együttműködésnek lett ez az alapja, amelynek során csomagolások, kártyák és egyebek százait rajzolta a cégnek. Ennek a megbízásnak volt köszönhető, hogy közben szabadon tudott dolgozni saját munkáin.

1972-ben jelent meg a *Maus* első, háromoldalas változata a *Funny Animals*ban, ezt követte egy évvel később az édesanyja öngyilkosságáról szóló *Prisoner on the Hell Planet*, amely végül a *Maus*nak is része lett. Korábbi munkáinak első gyűjteménye 1977-ben jelent meg *Breakdowns: From Maus to Now* címmel. A „breakdowns” itt szójáték: egyszerre utal a képregényrajzoló munkáját jellemző részekre bontásra és az idegösszeroppanásra. A *Maus* első kötete könyv alakban végül 1986-ban, a második 1991-ben jelent meg.

¹ CRUMB. *De l'Underground à la Genèse*, Musée d'Art moderne de la Ville de Paris, 2012. április 13 – 2012. augusztus 19.

² Art Spiegelman: *A teljes Maus*, Budapest, Ulpius-ház Könyvkiadó, 2005.

ART SPIEGELMAN
Előkészítő rajz a Maushoz © Art Spiegelman

A kiállításon a *Maus* termében szemmagasságban körbefutó reprodukciók időrendben követik a történetet. Az egyes lapokhoz kapcsolódó, több-kevesebb vázlat a reprók alatt és fölött kapott helyet.³ A kutatás során apjával, Vladekkel készült interjúk is meghallgathatók a kiállítótérben.

A számos rajz, valamint a vitrinekben helyet kapó további vázlat betekintést nyújt az alkotófolyamatba. Egy dolog azonban mégiscsak hiányzik: érdemes lett volna legalább egy jelenet esetén végigkövetni a szöveg és a kép változását a különböző munkafázisokon keresztül. A kiállított, össze nem tartozó vázlatokból kiderül ugyanis, milyen óriási munka áll egy-egy kész lap mögött.

³ 1991-ben a New York-i MOMA rendezett kiállítást a *Maus* előkészítő vázlataiból és végleges lapjaiból *Making Maus* címen. Az említett elrendezés is itt szerepelt először.

ART SPIEGELMAN
Raw n°7, The Torn-Again Graphix Mag, 1985 © Art Spiegelman © fotó: Béatrice Hatala

Az egyes jelenetekhez és tárgyakhoz, figurákhoz számos előkészítő rajz tartozik, ezek legtöbbször nagyobbak, mint a végleges képkockák. A fejezetek szövege is számos esetben alakult át, mire az egyes részek megtalálták helyüket egy-egy szövegbuborékban. A lapok utolsó változata mindig a nyomtatott könyvvel egyező méretben készült.

A művész az évtizedek során számos kötetet illusztrált. 1978 és 1989 között Boris Vian műveinek német kiadásához tervezett címlapokat, míg Joseph Moncure March *The Wild Party* című, 1928-as verses elbeszélését – amelyre egy könyvesboltban akadt rá – ő emelte ki a feledés homályából és jelentette meg 1994-ben, több mint ötven illusztrációval kísérvé.

1992 és 2000 között Spiegelman címlapokat tervezett a *New Yorker* számára, a kiállításon ezekből is láthatunk egy válogatást. A gyakran társadalmilag érzékeny témákat érintő művek közül nem egy nagy port vert fel, mint a legelső, ölelkező haszid zsidó férfit és fekete nőt ábrázoló, Valentin-napi borító.

A szeptember 11-i terrortámadást követően az 1993 óta a lap művészeti szerkesztőjeként dolgozó Françoise Moulyval együttműködve tervezte meg a *New Yorker* szeptember 24-i számának címlapját. A (szürkés-)fekete alapon emelkedő fekete ikertornyok egyikének antennája finoman metszi át a lap fehér fejlécét. Az Ad Reinhardt hatvanas évekbeli fekete festményeit idéző, gyász-színekkel kivitele-

zett lap Spiegelman talán legletisztultabb és – ha lehet ilyet mondani – legszebb munkája. A rá jellemző személyesség itt is érződik: a művész ugyanis saját szemével látta az első gép becsapódását és sietett lányáért, aki a Ground Zero közelében tanult. Szeptember 11. sokkjával és hatásával foglalkozik a 2004-ben könyv formában is kiadott *In the Shadow of No Towers*, amelynek lapjai eredetileg a *Die Zeit*-ben jelentek meg.

Spiegelman azonban a képregényeknek nemcsak rajzolója, hanem hozzáértő történésze és propagátora is. 1980-ban alapította feleségével együtt a *Raw* magazint, amely 1986-ig nyolc számot ért meg. A lapba szerzőként a legjobb amerikai és európai képregényrajzolókat dolgoztak. Nagy gyűjtője és ismerője a régi amerikai képregényeknek; gyakran emel át klasszikus figurákat saját műveibe vagy utal egyéb módon a műfaj előfutáira. Írásai mellett előadásokban is népszerűsíti a képregényt: 1997-ben *Comics 101* címmel tartott előadást műtermében fontos kurátoroknak és gyűjtőknek, ennek is köszönhető a 2005-ben Milwaukee-ban, 2006-ban Los Angelesben bemutatott *Masters of American Comics* kiállítás.

A mostani tárlatot kísérő kétnyelvű – angol és francia – katalógust a Flammarion jelentette meg.⁴ A kötet formájában próbál a könyv és a képregény formátum között lavírozni: a kemény borítót két, a papírkötésre ragasztott vastag kartonlap adja. A túlnyomórészt Spiegelman műveinek reprodukcióit tartalmazó kötetben egy hosszabb tanulmány kapott helyet: Hoberman *Drawing his own Conclusions: The Art of Spiegelman* című írása. Ezt a művész 1974-es nyilatkozata vezeti be előszóként, míg Robert Storr rövid írásában az 1991-es MOMA kiállításra emlékszik vissza, amelynek rendezője volt. A könyv nagyszámú, az életművet időrendben bemutató illusztrációját számos rövid, de sok háttér-információt tartalmazó ismertetés kíséri. A kötetet részletes kronológia, válogatott műlista és kiállítási jegyzék zárja.

Mind a kiállítás, mind a katalógus jelentős lépést jelent a képregény és ezen belül Art Spiegelman életművének művészettörténeti kanonizációjában. Aki lemaradt volna a párizsi tárlatról, ezt még több helyen is pótolhatja, ugyanis utazó kiállításról lévén szó a következők egy év során Kölnben, Vancouverben és New York-ban is látható lesz.⁵

4 CO-MIX. *Art Spiegelman. A Retrospective of Comics, Graphics, and Scraps / Une rétrospective de bandes dessinées, graphisme et débris divers*, Paris, Flammarion, 2012.

5 Angoulême, Festival international de la bande dessinée (2012. január 26 – március 5.), Köln, Ludwig Museum (2012. szeptember – 2013. január), Vancouver Art Gallery (2013. február 16 – május 20.), New York, Jewish Museum (2013. május – szeptember).